УДК 373.543

Л.В. КОХАН

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано психолого-педагогічну літературу з питань визначення сутності та структури творчого потенціалу особистості, шляхів його формування.

Ключові слова: *творчість, потенціал, творчий потенціал.*

Творчу особистість у всі періоди розвитку суспільства вважали одним з найголовніших його досягнень, адже без неї неможливий рух уперед до подальшого прогресу. Саме тому сучасність розглядає освіту як процес, спрямований на особистісний саморозвиток учнів, поширення можливостей їх творчої самореалізації, розвиток творчого потенціалу особистості.

Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що проблема формування творчого потенціалу розглядається у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. Це сприяє нагромадженню певного досвіду в розробці основних теоретичних положень із цієї проблеми. Психологічні прояви особистості у творчому процесі розглядаються при дослідженні співвідношення творчості та цілісності особистості (Б.Г. Ананьєв, В.Г. Афанасьєв, С.С. Батенін, М.С. Каган, Л.М. Коган), творчості та активності пізнання (К.А. Абульханова-Славська, Д.Б. Богоявленська, В.Д. Небиліцин), творчості та самореалізації (І.С. Кон, А.В. Петровський), творчості та діяльності (Л.С. Виготський, А.Н. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн).

Для психолого-педагогічної науки актуальними є: подальше уточнення сутності понять “творчість”, “творчий потенціал особистості”; визначення структурних компонентів творчого потенціалу; розробка способів його діагностики, шляхів формування.

Мета статті – провести аналіз психолого-педагогічної літератури з питань визначення сутності, структури та шляхів формування творчого потенціалу особистості.

“Творчість – це діяльність, що породжує щось якісно нове й що відрізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю. Творчість специфічна для людини, бо завжди передбачає творця – суб’єкта творчої діяльності”, – зазначено в Радянському енциклопедичному словнику [19, с. 1322].

Потенціал (від лат. potentia – сила) визначається як “…джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані з певною метою” [18, с. 462], а також “…можливості окремо взятої особистості, суспільства, держави в певній галузі” [4, с. 1048].

Аналіз філософських, психолого-педагогічний досліджень дає можливість виділити підходи до визначення поняття “творчий потенціал”.

© Кохан Л.В., 2013

Творчий потенціал особистості визначають як:

якість, властивість особистості, що: характеризує можливості особистості, яка здійснює діяльність творчого характеру (І.О. Мартишок, В.Ф. Овчинніков); відображає міру та спрямованість можливостей реалізації творчих сил (Т.І. Торгашина); зумовлюється мотиваційною готовністю до творчості (Є.О. Голубєва, В.Н. Дружинін, В.І. Кочубей, А. Маслоу, Ю.З. Гільбух, Я.О. Пономарьов, Є.Л Яковлєва, Г.С. Костюк); характеризує міру відповідності діяльнісних якостей суб'єкта творчості соціальній нормі (певним соціальним ролям) (С.Р. Евінзон); характеризує її спрямованість у майбутнє (З.Ф. Байгільдіна); визначає потребу, готовність і можливість творчої самореалізації та саморозвитку суб'єкта (Р.А. Глуховська, М.В. Котюсова); Р.А. Глуховська, М.В. Колосова, П.Ф. Кравчук, В.А. Лисенко, І.О. Мартишок, В.Ф. Овчинніков, П.П. Платонов, Н.Ю. Посталюк, М.М. Ростовцев, Т.І. Торгашина, Л. Фейербах та ін. підкреслюють динамічний, інтегративний, системотвірний характер цієї якості;

– систему творчих (креативних) якостей особистості (М.С. Соколова, Н.А. Неволіна); потенційну креативність, яка ще не є цілком виявленою та актуалізованою (Т.А. Глотова);

– комплексну характеристику особистості, що: визначає рівень реалізації власної індивідуальності (О.Л. Яковлєва); має прояв у перетворювальному ставленні до дійсності та прагненні до самореалізації (М.В. Корепанова); залежить від творчої унікальності особистості (Є.П. Варламова, І.М. Семенов, С.Ю. Степанов); дає можливість творити, знаходити нове, приймати рішення та діяти оригінально й нестандартно в різних ситуаціях (О.О. Попель);

– певний рівень психічних можливостей особистості, її внутрішньої енергії, спрямованої на її творче самовираження та самоствердження (Б.Д. Паригін); сукупність об'єктивних можливостей і внутрішніх особистісних факторів, серед яких головну роль відіграють творчі здібності та особисте ставлення до творчості (В.І. Андрєєв, Я.А. Пономарьов, А.В. Хуторськой); ресурс творчих можливостей людини, здатність до здійснення творчих дій (В.О. Моляко); сукупність реальних можливостей (Г.Л. Піхтовщиков, Л.І. Московичева);

– складову людського капіталу, що відображає можливості окремої особистості реалізувати себе в професійному, соціальному та особистісному планах (Г.В. Леонідова);

– внутрішню готовність особистості до самореалізації у творчій діяльності (Г.В. Валєєв); одержані особистістю та самостійно вироблені вміння та навички, здібності до дії (Л.Д. Столяренко); систему особистісних здібностей (винахідливість, уява, критичність розуму, відкритість усьому новому), що дають людині змогу оптимально змінювати прийоми дій відповідно до нових умов діяльності, набутих знань, умінь, переконань, які великою мірою визначають результати діяльності (новизну, оригінальність, унікальність підходів суб'єкта до здійснення діяльності) (В.Г. Риндак);

– засіб реалізації творчої та інтелектуальної активності особистості (Ф.А. Виданов, Д.Б. Богоявленська);

– соціально-психологічну установку на нетрадиційне розв'язання суперечностей об'єктивної реальності (Є.В. Колєснікова);

– основу психічного розвитку індивіда, завдяки якій визначаються темп і напрями формування особистості (О.М. Матюшкін, В.В. Давидов); характеристику рівня розвитку особистості у професійному, кваліфікаційному, культурному планах (В.В. Сартаков);

– сформоване почуття нового, відкритість усьому новому, система знань, переконань, на основі яких будується, регулюється діяльність людини (Т.Г. Браже, Ю.М. Кулюткін).

Отже, визначаючи творчий потенціал, науковці частіше розглядають його як якість, властивість, системну характеристику особистості, яка відображає готовність до творчої діяльності та передбачає здатність і прагнення до творчості, що дає людині можливість творити, знаходити нове, невідоме їй самій, діяти оригінально та нестандартно в різноманітних ситуаціях.

П.Ф. Кравчук, П.П. Платонов, Л. Фейєрбах розглядають взаємозв'язок творчого потенціалу із "сутнісними силами людини", що відображають її творчу сутність. П.Ф. Кравчук вважає, що творчий потенціал виявляється за допомогою творчої сили, яка визначається змістом і рівнем розвитку потенційних можливостей, творчих здібностей особистості до перетворення самої себе [8]. Т.І. Торгашина визначає творчі сили як "сукупність проявів особистісних функцій, спрямованих на вирішення зовнішніх та внутрішніх проблем особистості, з метою перетворення зовнішнього світу та самого себе" [20, с. 52]. На її думку, творчі сили "…визначають ступінь розвитку творчого потенціалу особистості, який може виявлятися на різних рівнях творчості" 20, с. 55].

К.О. Гуськова співвідносить поняття "творчий потенціал" та "когнітивна креативність", розуміючи останнє як творчі здібності й задатки, що базуються на особливостях творчого мислення людини. Когнітивну креативність (вербальну та образну) автор розглядає як творчий потенціал особистості, показником якого є поведінкова креативність (потенційна креативність, що виявляється в поведінці людини) [7, с. 43].

Н.Ю. Посталюк пов'язує виявлення та формування творчого потенціалу особистості з поняттям "творчий стиль діяльності". Останнє він розуміє як "стійке поєднання способів та засобів діяльності, що забезпечують її творчий характер і цілісність" [17, с. 13]. На його думку, творчий стиль діяльності вимагає наявності в особистості: здатності до бачення проблем як стрижневої ознаки креативності; оригінальності мислення; легкості асоціювання; гнучкості мислення; легкості генерування ідей; критичності мислення; здатності до перенесення – трансформації засвоєних зразків діяльності в нову ситуацію; готовності пам'яті.

Як одиницю дослідження творчого потенціалу особистості Д.Б. Богоявленська пропонує розглядати інтелектуальну активність як інтегральну властивість з її основними компонентами: інтелектуальними (загальні ро-

зумові здібності) та неінтелектуальними (перш за все, мотиваційними) факторами розумової діяльності [2, с. 23].

Таким чином, сутнісні сили людини відображають її творчу сутність. За допомогою творчої сили виявляється творчий потенціал, визначається рівень його розвитку. Але виявлення та формування творчого потенціалу здійснюються через творчий стиль діяльності, який вимагає його наявності. Одиницею дослідження творчого потенціалу особистості є інтелектуальна активність. Когнітивна креативність являє собою частку творчого потенціалу, показником якого є поведінкова креативність.

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до визначення структури та критеріїв оцінювання творчого потенціалу.

Т.А. Веретенникова та В.Г. Риндак вважають, що творчий потенціал становить "комплекс здібностей інтелекту, комплекс якостей креативності, комплекс особистісних проявів (емоційних, свідомих, несвідомих, вольових, поведінкових та ін.)" [6, с. 22].

На думку Т.І. Торгашиної, творчий потенціал відображає "як внутрішні (ставлення особистості до виконуваної діяльності), так і зовнішні (результативні) аспекти цієї діяльності" [20, с. 68].

І.В. Львова вважає, що творчий потенціал особистості становлять:

– світоглядні якості: активна життєва позиція, оптимізм, гармонійність, гуманність, відданість своїм ідеалам і принципам, високе почуття обов'язку, патріотизм, високий рівень розвитку естетичних почуттів, прагнення до процесу творчості, відкриттів, духовного зростання, самопізнання, самовираження тощо;

– ціннісні якості: доброзичливість, тактовність, щирість, працьовитість, милосердя, толерантність, критичність;

– інтелектуальні якості: далекоглядність (уміння прогнозувати), допитливість, спостережливість, почуття гумору, гнучкість розуму, варіативність мислення, незалежність і самостійність думки, високий рівень розвитку інтуїції, ерудованість, захопленість змістом діяльності, здатність до аналізу й синтезу, оригінальність, метафоричність мислення, ініціативність;

– вольові якості: цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, уміння доводити розпочату справу до кінця, здатність до самоствердження, витримка, мужність і стійкість, неабияка енергійність, упевненість у собі [10, с. 45–46].

Зарубіжні дослідники у творчому потенціалі виділяють аспекти, пов'язані з поведінкою та мисленням. На їх думку, креативну особистість характеризує: уява, інтуїція, відкритість, готовність іти на ризик та висока толерантність до всього неясного (Ф. Барон, Н. Мейєр, Д. Піірто, Е. Хілгард); здібність ставити завдання, концентруватися, приймати конфлікт і готовність до перетворення щодня (У. Фромм); самодовільність, виразність, легкість (А. Маслоу); пам'ять, научуваність, цілеспрямованість, передбачення, соціальне пристосування, допитливість (У. Грей); швидкість (продуктивність), чіткість, пластичність, рухливість, оригінальність, диве-

ргентність мислення (Д. Гілфорд, К. Тейлор), творча поведінка, що містить дії проектування, планування та винахідництва (Д. Гілфорд).

А.Б. Залкінд, В.Ф. Овчинников, М.М. Ростовцев, С.Л. Рубінштейн, П.К. Енгельмейер та інші визначають, що сутність творчого потенціалу не тільки в сукупності певних якостей особистості, творчих можливостей, а й у характері їх складного взаємозв'язку, його спрямованості та міри напруженості.

Тобто творчий потенціал характеризується не тільки наявністю творчих можливостей (природних задатків до творчості), а й причиною, що стимулює до їх реалізації. Він відображає властивість особистості інтегрувати власні дії із цілеспрямованого подолання конкретної суперечності з метою виходу за межі досягнутого, самореалізації.

О.О. Попель виділяє такі структурні компоненти творчого потенціалу: мотиваційний (виражає пізнавальну мотивацію людини, її інтереси, орієнтацію на творчу активність); інтелектуальний (виражається в оригінальності, гнучкості, швидкості й оперативності мислення, легкості асоціацій, творчій уяві, спеціальних здібностях); емоційний (характеризує емоційне налаштування на творчий процес, емоційний супровід творчості); вольовий (має прояв як увага, самостійність, здатність особистості до саморегуляції та самоконтролю, вольового напруження, спрямованості на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливості до результатів власної творчості) [16, с. 34–35].

Т.І. Торгашина називає мотиваційно-особистісний, інтелектуально-змістовний, процесуально-діяльнісний компоненти творчого потенціалу. Мотиваційно-особистісний компонент характеризує наявність потреб у творчій діяльності, що виявляється в мотивах, прагненнях, інтересах. Інтелектуально-змістовний – наявність можливостей до перетворювальної діяльності, що виявляється у творчих здібностях, знаннях, уміннях, навичках. Процесуально-діяльнісний – саму діяльність за рівнем самостійності, інтенсивності, продуктивності, організованості [20, с. 70].

До критеріїв творчого потенціалу дослідники зараховують: потребу у творчому саморозвитку; знання про феномен творчості, закономірності творчого процесу, навколишній світ і місце людини в ньому; переконання у творчій перетворювальній місії людини; знання про методи творчої діяльності; уміння та навички; необхідні для творчої діяльності та конструювання взаємодії в соціальному середовищі, здібності для творчої діяльності; особливості перебігу емоційно-вольових процесів; здібність до вольової саморегуляції; здібність до рефлексії (Л.К. Веретенникова); рівень сформованості пізнавального інтересу; пізнавальну самостійність; продуктивність (характеристика створюваного нового) (Т.І. Торгашина).

Підкреслюється, що: творчий потенціал закладений у кожному та він не є незмінним (О.М. Матюшкін); завдання навчання не в досягненні всіма вищого рівня творчості, а у створенні умов для самореалізації кожного на відповідному рівні (Т.І. Торгашина).

Л.К. Веретенникова вважає, що формування готовності до розвитку творчого потенціалу передбачає вирішення таких завдань: актуалізація потреби учнів у розвитку творчого потенціалу та створення необхідних умов; орієнтація мотиваційної сфери на розвиток творчого потенціалу; трансляція знань про способи творчої діяльності й способи саморозвитку; формування вмінь і навичок творчого саморозвитку. Серед шляхів розвитку творчого потенціалу вона називає: збагачення змісту освіти (забезпечення особистісної значущості змісту освіти для учнів, наповнення його: інформаційним матеріалом про сутність, закономірності, способи здійснення творчого процесу, особистості творців, творчі відкриття людства та ситуаціями для засвоєння, що передбачають пошук, відкриття, творіння); створення розвивального освітнього простору, в якому актуалізуються потреби в розвитку творчого потенціалу; атмосферу прийняття людської індивідуальності, сприятливий психологічний клімат, стиль, тон відносин.

Висновки. Таким чином, поняття "творчий потенціал" є предметом дослідження психолого-педагогічної науки. Як компонент психологічної структури людини творчий потенціал є основою її розвитку та необхідною умовою здійснення творчого процесу. Ця характеристика надає людині можливість творити, знаходити нове, самостійно приймати рішення, діяти оригінально та нестандартно в різноманітних ситуаціях, інтегрувати власні дії із цілеспрямованого подолання конкретної суперечності з метою виходу за межі досягнутого, самореалізації.

Проблема вивчення творчого потенціалу потребує подальшого дослідження, що стосується способів його діагностування, шляхів формування.

Список використаної літератури

1. Андреев В.И. Актуальные вопросы творчества в учебном процессе советской высшей школы / В.И. Андреев. – М. : Высшая школа, 1977. – 34 с.

2. Богоявленская Д.Б. Пути к творчеству / Д.Б. Богоявленская. – М. : Знание, 1981. – 96 с.

3. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей / Д.Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002.

4. Большой энциклопедический словарь : в 2 т. – М. : Сов. Энциклопедия, 1994.

5. Варламова Е.П. Психология творческой уникальности / Е.П. Варламова, С.Ю. Степанов. – М., 2002. – 256 с.

6. Веретенникова Л.К. Развитие творческого потенциала современного школьника / Л.К. Веретенникова // Вестник МГГУ им. М.А. Шолохова. Педагогика и психология. – 2010. – № 1. – С. 15–24.

7. Гуськова Е.А. Психологические условия реализации творческого потенциала студентов в учебно-воспитательном процессе вуза : дисс. … канд. психол. наук / Е.А. Гуськова. – М., 2007. – 212 с.

8. Кравчук П.Ф. Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук / П.Ф. Кравчук. – М, 1992. – 32 с.

9. Леонидова Г.В. Творческий потенциал населения: состояние и условия воспроизводства / Г.В. Леонидова // СИСП., 2012. – № 4. – С. 11.

10. Львова И.В. Психологические факторы развития креативности личности: дисс. … канд. психол. наук / И.В. Львова. – Новосибирск, 2005. – 203 с.

11. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование / пер. с англ.,. Г.А. Балла. – Киев ; Донецк : Инст. психол. АПН Украины, 1994. – С. 15.

12. Моляко В.О. Концепція виховання творчої особистості / В.О. Моляко // Радянська школа. – 1991. – № 5. – С. 47–51.

13. Моляко В.О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В.О. Моляко, О.Л. Музика. – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.

14. Мясищев В.Н. Проблемы способностей / В.Н. Мясищев. – М. : Наука, 1962. – 73 с.

15. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика / Я.А. Пономарев. – М. : Педагогика, 1976. – 280 с.

16. Попель А.А. Психологические условия развития социальной креативности студентов в процессе профессиональной подготовки : дисс. ... канд. психол. наук / А.А. Попель. – Нижний Новгород, 2005. – 217 с.

17. Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности. Педагогический аспект / Н.Ю. Посталюк. – Казань, 1989. – 204 с.

18. Семотюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів / О.П. Семотюк. – Х. : Ранок, 210. – 688 с.

19. Советский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1980. – 1600 с.

20. Торгашина Т.И. Научно-исследовательская работа студентов педагогического вуза как средство развития их творческого потенциала : дисс. ... канд. пед. наук / Т.И. Торгашина. – Вологоград, – 1999. – 220 с.

21. Яковлева Е.Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е.Л. Яковлева. – М., 1997. – 224 с.

22. Guilford J.P. Creativity: a quarter century of progress / J.P. Guilford // Perspectives in Creativity (Eds. L.A. Taylor, J.W. Getzels). – Chicago : Aldme, 1975. – P. 37–59.

23. Taylor C.W. Various approaches and definitions of creativity / C.W. Taylor ; R. Sternberg (Ed.) // The nature of creativity. – Cambridge : Cambr. Press, 1988. – P. 99–126.

24. Torrance E.P. Education and Creative Potential / E.P. Torrance. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1963. – 167 p.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2013.

Кохан Л.В. Теоретические вопросы формирования творческого потенциала личности

В статье представлен анализ психолого-педагогической литературы по вопросам определения сущности, структуры творческого потенциала личности, путей его формирования.

Ключевые слова: *творчество, потенциал, творческий потенциал.*

Kokhan L. Theoretical background of the personality creative potential

The article contains definitions of the notions "creativity" and "potential" and analysis of the psychological and pedagogical literature on the topic "personality creative potential" and it is found that the notion "creative potential" has different meanings. It can be: dynamic, integrative quality, attribute of a personality with system nature; system of artistic (creative) traits; prospective creativity; complex description of a personality; a certain level of creative abilities of human resource; a component of human capital; inner willingness to personal fulfillment in the creative work; the system of personal abilities; a means of artistic and intellectual activity of the individual; social and psychological setting for unconventional solution of contradictions in objective reality; the basis of the mental development of the individual; openness to everything new.

The relationship of "creativity" with the concepts of "essential powers of man", "creative power", "cognitive creativity", "intellectual activity", "creative style in activity", which are described in psychological and pedagogical literature were analyzed. The essential powers of man reflect their creative nature. The level of creative potential is determined by the creative power. But defining and forming of the creative potential occurs through creative style of practice, which requires its presence. The unit of study of the creative potential is the intellectual activity as an integral feature of its main components: intellectual (general mental ability) and non-intelligent (primarily motivational) factors of mental activity. Cognitive creativity, as creative abilities and inclinations, based on the features of creative thinking of an individual, represents the share of creativity, which is indicated by the behavioural creativity (prospective creativity in human behaviour). Creative potential reflects the feature of an individual to integrate his/her actions into purposeful overcoming of a specific contradiction to go beyond the reached limits, self-actualization.

The article analyses different approaches to determining the structure and criteria of the creative potential. The scientists distinguish: motivational, emotional, volitional, personality motivational, intellectually-informative, process-practical and other components of creative potential.

Based on the analysis of the literature, problems of training of the development of creative potential and ways of its formation are highlighted, the article emphasizes that creative potential is inherent in everyone and is not permanent, the purpose of learning is not to reach the highest level of creativity by everyone, but to create conditions for self-actualization of everyone at the appropriate level.

Key words: *creativity, potential, creative potential.*